

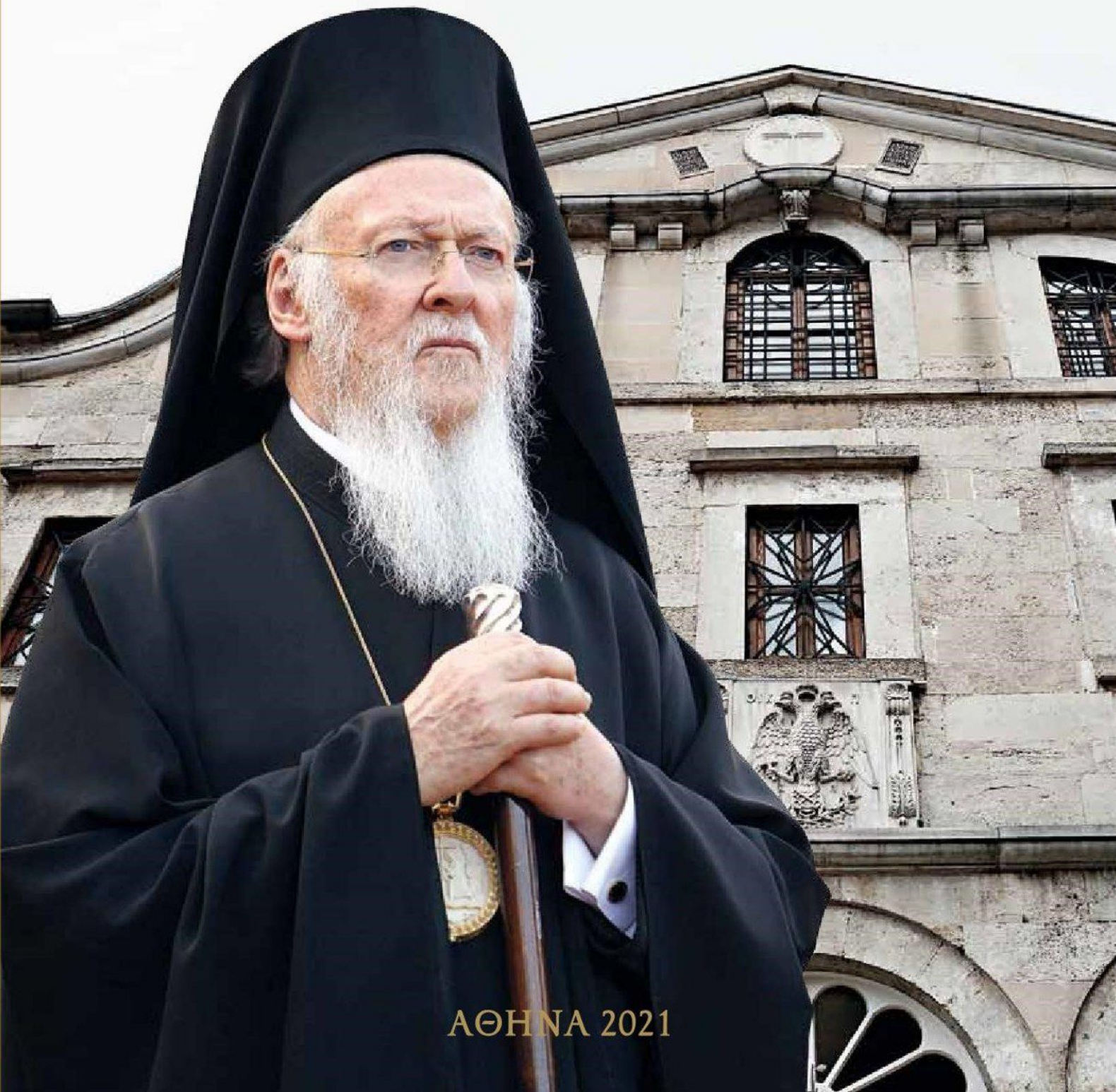
«τὴν σοφίαν αὐτοῦ διηγῶνται ἔθνη, καὶ τὸν ἔπαινον αὐτοῦ ἐξαγγελεῖ ἐκκλησία»

(Σοφία Σειράχ 39,10)

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

Κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ Α΄

ΑΘΗΝΑ 2021

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ
ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
Κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ Α΄

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΤΙΜΗΤΙΚΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΑΝΑΠΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ,
Κοσμίτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ

ΜΕΛΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΔΙΟΤΙΜΑ ΛΙΑΝΤΙΝΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥΔΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΘΩΜΑΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΕΛΕΖΟΣ
ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΙΩΑΝΝΑ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ-ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΕΛΕΖΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ-ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ
ΘΩΜΑΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

ISBN 978-960-639-084-5

© ΑΛΤΕΡ ΕΓΚΟ ΜΜΕ Α.Ε.

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή του συνόλου
με οιονδήποτε τρόπο, ηλεκτρονικό ή μη,
χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη.

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ
ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
Κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ Α΄

*«τὴν σοφίαν αὐτοῦ διηγέσονται ἔθνη,
καὶ τὸν ἔπαινον αὐτοῦ ἐξαγγελεῖ ἐκκλησία»*

(Σοφία Σειράχ 39,10)

ΑΘΗΝΑ 2021

Περιεχόμενα τοῦ Τόμου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ	15
ΕΥΛΟΓΙΑ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ	21

Χαιρετισμοί

Πρόεδρος της Δημοκρατίας ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ	25
Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ Β΄	29
Πρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου κ. ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΣΑΡΜΑΣ	33
Πρύτανης του ΕΚΠΑ κ. ΜΕΛΕΤΙΟΣ-ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ	35
Κοσμίτωρ της Θεολογικής Σχολής κ. ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ	37

Προσωπογραφία Τιμωμένου

ΜΕΛΙΣΣΑΡΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ (πρωτ.), Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος Α΄ (1991-2021: Μία χρυσή 30ετία μεγαλεπήβολων δραματισμῶν καὶ μαρτυρίας)	41
---	----

Μελετήματα

ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος ο Α΄ ὡς Επιστολογράφος (1991-2021): Συμβολή στην Ιστορία και στην Ψυχολογία της Επιστήμης της Επιστολογραφίας	101
--	-----

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΤΑΘΟΚΩΣΤΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ, Βαθύτερα αίτια και αφορμές για τη στασιμότητα στον διαχριστιανικό και διαθρησκευτικό διάλογο.....	799
ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ – ΓΙΟΥΣΠΑΣΟΓΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ἡ σημασία τῆς θείας Εὐχαριστίας κατὰ τὸν ἱερό Αὐγουστίνου	809
ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, Ἡ θεραπευτικὴ διάσταση τῆς θέασης μίας εικόνας	819
ΣΤΟΥΦΗ-ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΥ ΙΩΑΝΝΑ, Οἱ τοιχογραφίες τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτήρα Χριστοῦ στα Μέγαρα.....	829
ΤΖΙΡΑΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Ὁ «Ἕλλην λόγος» ὅπως τὸν ἀφομοίωσε ὁ Μ. Βασίλειος καὶ τὸν μετέδωσε στοὺς Νέους ὄλων τῶν ἐποχῶν.....	849
ΤΟΥΤΟΥΖΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π., Διακαθητηριακὴ ἀντιμετώπιση βαλβιδοπαθειῶν: Μία ἐπανάσταση στὴν Καρδιολογία.....	873
ΦΑΝΑΡΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, Ἡ ἱατρικὰ υποβοηθούμενη αυτοκτονία στὶς τρεῖς μονοθεϊστικὲς θρησκείες (Συνοπτικὴ μελέτη).....	883
ΦΕΙΔΑΣ ΒΛΑΣΙΟΣ, Ἡ Πενταρχία τῶν Πατριαρχῶν καὶ τὸ ἅγιο μύρο	895
ΦΙΛΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Ἡ θεία Λειτουργία τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου (Ἱστορικο-θεολογικὴ προσέγγιση)	917
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ (ΣΑΒΒΑΤΟΣ), ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ, Ἡ ἀποδοχὴ τῆς Πατριαρχικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920 ἀπὸ τὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες καὶ ἡ συμμετοχὴ τους στὴν Ἐπιτροπὴ «Πίστις καὶ Τάξις» τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν.....	941
VOULGARIS CHRISTOS, The nature and mission of the Church.....	953
ZARRAS KONSTANTINOS, Pantaenus, the “Sicilian bee”, and traces of an early Christian mystical tradition.....	961
ZEREFOS CHRISTOS et al., Manmade Climate Change and Pandemics	977
ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΩΝ ΤΟΜΟΥ.....	987

Η ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία στις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες

Συνοπτική μελέτη

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΦΑΝΑΡΑΣ

1. Εισαγωγή

Η παρούσα συνοπτική μελέτη επικεντρώνεται στην ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία (*medically assisted suicide*) εξεταζόμενη σύμφωνα με τις ηθικές αρχές, κριτήρια κι αντιλήψεις των τριών μονοθεϊστικών θρησκειών, δηλαδή του Ιουδαϊσμού, του Χριστιανισμού¹ και του Ισλάμ. Το θέμα είναι επίκαιρο και πολύπλοκο, καθώς εμπλέκει τις έννοιες της ζωής και του θανάτου, του ανθρωπίνου πόνου και της ασθένειας, κυρίως όμως της επιλογής του ασθενούς να τερματίσει τη ζωή του, επιζητώντας την ιατρική βοήθεια. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις για τη συγκεκριμένη πρακτική παρατίθενται εν συντομία, δίχως αναφορά σε άλλες ηθικές θεωρίες ή Ενωσιακό και Εθνικό δίκαιο.

Σύμφωνα με την ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία, ο ασθενής διατυπώνει τη θέλησή του ρητά για τον τερματισμό της ζωής του. Το ιατρικό προσωπικό ενημερώνει τον ασθενή για τη δυνατότητα χορήγησης φαρμάκου ή ουσίας (π.χ. κάλλιο)²

1. Στην παρούσα σύντομη μελέτη εξετάζεται η προσέγγιση της Ορθόδοξης Χριστιανικής βιοηθικής θεωρίας.

2. Ο Μουράκ Τζάκμπ "Τζακ" Κέβορκιαν (Jack Kevorkian), Αμερικανός παθολόγος και υποστηρικτής ευθανασίας, γνωστός και ως «Doctor death» υπεράσπισε δημόσια το δικαίωμα ενός ασθενή να πεθάνει από αυτοκτονία με τη βοήθεια ιατρού. Οι απόψεις του δημοσιεύθηκαν στο βιβλίο, «Ο θάνατος δεν είναι έγκλημα».

συνήθως με ενδοφλέβια ένεση για την πρόκληση ειρηνικού και γαλήνιου θανάτου.³ Καθώς ο ασθενής επιλέγει κι επιζητά ο ίδιος να του επιβληθεί η ευθανασία, αναφέρονται ηθικά διλήμματα, με κυριότερα για το αν ο ίδιος ο ασθενής έχει ένα τέτοιο δικαίωμα κι αν ο θεράπων ιατρός επιτρέπεται να συναινέσει στην απαίτηση του ασθενούς και να προβεί στην υποβοήθηση της ευθανασίας. Προφανώς, στην περίπτωση θανάτου του ασθενούς η νόσος του πάσχοντος εκλαμβάνεται ως η αιτία του θανάτου και όχι η υποβοήθηση της πράξης από τον ιατρό.

Το βασικό ηθικό πρόβλημα σχετικά με την ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία ορίζεται στα πλαίσια των δικαιωμάτων της αυτονομίας των ασθενών, καθώς οι ασθενείς έχουν το δικαίωμα στην άρνηση χορήγησης φαρμάκων και με τον τρόπο αυτό να επιφέρουν το θάνατό τους. Στην περίπτωση, όμως, της ιατρικά υποβοηθούμενης αυτοκτονίας οι ασθενείς, οι οποίοι επιθυμούν να δώσουν τέλος στη ζωή τους, ζητούν ενημέρωση και βοήθεια από το ιατρικό προσωπικό, το οποίο τους υποβοηθά με τη χορήγηση θανατηφόρων ουσιών κι ενέσεων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο όρος στα Αγγλικά είναι ακριβής: suicide/ αυτοκτονία, περιγράφοντας με ακρίβεια την πράξη, η οποία εντάσσεται στην ευρύτερη έννοια της ευθανασίας.

2. Η ευθανασία στις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες

Με τη φράση: «*οι τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες αποδοκιμάζουν και δεν αποδέχονται κάθε μορφή ευθανασίας*» θα μπορούσε να είχε ολοκληρωθεί, πριν καλά ξεκινήσει, η σύντομη μελέτη του θέματος. Ωστόσο, αξίζει να εξεταστεί το θεολογικό, ανθρωπολογικό και ηθικό υπόβαθρο, σύμφωνα με το οποίο βασίζεται και προκύπτει η παραπάνω άποψη και πίστη, κυρίως διότι η συζήτηση για την αποδοχή της με νομοθετική ρύθμιση είναι επίκαιρη, όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά σε όλο τον κόσμο.

Ο άνθρωπος, σύμφωνα με τις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες, είναι δημιουργημα του Θεού, η ζωή δεν ανήκει σ' αυτόν, αλλά στο Δημιουργό, ο οποίος τον έπλασε και τον έφερε στην ύπαρξη. Τόσο η Ιουδαϊκή θρησκεία, όσο και ο Χριστιανισμός, δέχονται ότι ο άνθρωπος δημιουργήθηκε «*κατ' εικόνα*» και «*καθ' ομοίωσιν*»⁴ του

Ο Kevorkian, διαχέτετε διοξείδιο του άνθρακα μέσα από ορό ή χρησιμοποιούσε μάσκα για την επίσπευση του θανάτου. <https://www.newsbeast.gr/portraits/arthro/741160/o-dr-thanatos-tzak-kevorkian> (Ανάκτηση 15.6.2021).

3. Σύμφωνα με τον Άγγλο φιλόσοφο Φράνσις Μπέικον (Francis Bacon), «*το έργο της ιατρικής είναι η αποκατάσταση της υγείας και η καταπράνση των πόνων, όχι μόνο όταν η καταπράνση αυτή μπορεί να οδηγήσει στη θεραπεία, αλλά και όταν μπορεί να εξασφαλίσει έναν εύκολο και γαλήνιο θάνατο*». Στον ιστότοπο: https://ideopigi.blogspot.com/2016/10/blog-post_53.html (Ανάκτηση 16.5.2021).

4. Γένεσις 1:26-28 «*και είπεν ο Θεός· ποιήσωμεν άνθρωπο κατ' εικόνα ημετέραν και καθ' ομοίωσιν*, Βλ. για τα προβλήματα της Ιουδαϊκής βιοηθικής στο Dorff, E.N. & Newman, L.E. (1995). *Contemporary Jewish Ethics and Morality*. Oxford University Press. και Kaplan, K.J. & Schwartz, M.B. (1998). *Jewish approaches to*

Θεού κι αυτό σημαίνει ότι έχει λάβει τη λογική και την ελευθερία της βούλησης και συνεπώς είναι υπεύθυνος να αποφασίζει για τον εαυτό του. Επιπλέον, για το Ισλάμ, η ζωή είναι ιερή και απαγορεύεται η αφαίρεσή της,⁵ καθώς ο άνθρωπος θεωρείται ως ο εκπρόσωπος του Θεού επί της γης.⁶ Οι τρεις θρησκείες συμφωνούν ότι ο άνθρωπος οφείλει να είναι καλός διαχειριστής της θείας δημιουργίας και δεν έχει το δικαίωμα να την καταστρέφει. Επιπλέον, καθώς οι τρεις θρησκείες επιδοκμάζουν την αξία της ζωής αποδέχονται την ιατρική αγωγή και τεχνολογία που θεραπεύει και παρατείνει την ανθρώπινη ζωή.⁷ Ο εκούσιος θάνατος του μαρτυρίου εμφανίζεται και στις τρεις θρησκείες, αλλά αυτό αποτελεί διαφορετικό θέμα από την ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία.⁸

2.1. Η ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία στην Ιουδαϊκή θρησκεία

Ο Ιουδαϊσμός δεν αποδέχεται την ευθανασία σε όλες τις μορφές της, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, ο άνθρωπος είναι δημιούργημα του Θεού και επομένως η ζωή δεν ανήκει σ' αυτόν, αλλά στα χέρια του Δημιουργού του. Σύμφωνα με τα δύο πρώτα κεφάλαια της Γενέσεως, η ζωή είναι πολύτιμο και ιερό δώρο του Θεού στον άνθρωπο και Αυτός καθορίζει το χρόνο του τέλους της ανθρώπινης ζωής. Ο Εβραϊκός Νόμος απαγορεύει την ενεργητική ευθανασία και τη θεωρεί φόνο. Η ενεργητική ευθανασία δεν είναι ηθικά αποδεκτή, αν και υπάρχει μερική αποδοχή της παθητικής από κάποια ιουδαϊκά κινήματα και ραββίνους. Κάθε άλλη αντίθετη στάση λογίζεται ως ενέργεια εναντίον του θεικού νόμου, αφού θεωρείται ως πράξη φόνου. Στο ίδιο πλαίσιο, η αυτοκτονία δεν είναι πράξη ούτε κατανοητή, ούτε συγχωρητέα, παρά μόνο αν γίνεται με θεική εντολή και θέληση.

Στα βιβλία της Εβραϊκής Βίβλου εντοπίζονται οι βασικές θέσεις σχετικά με την ευθανασία, ωστόσο γίνεται αναφορά σε περιπτώσεις αυτοθυσίας απέναντι στον εχθρό και όχι στην ευθανασία.⁹ Η πράξη αυτή καθαγιαζεται, διότι γίνεται για την

suicide, martyrdom, and euthanasia, Jason Aronson Publishers.

5. Κοράνιο 21:34-35, «Ο Θεός είναι που σας έπλασε, ο οποίος θα αφαιρέσει τη ζωή σας και έπειτα θα σας αναστήσει» και αλλού 3:145 «δεν ανήκει σε κανέναν η πράξη του θανάτου εάν δεν συνοδεύεται από την έγκριση του Θεού και αν δεν είναι γραπτό (από το θέλημά του)».

6. Ζιάκα, Α. (2007). Ευθανασία, θρησκείες και πολιτισμοί. *Ευθανασία, Συλλογικό*, Σάκκουλας, 19-21. Στον ιστότοπο: <http://users.auth.gr/ziaka/pdf/euthanasia.pdf> (Ανάκτηση, 15.6.2021).

7. Όπ.π.

8. Όπ.π.

9. Η αυτοκτονία επικροτείται για τη διαφύλαξη της τιμής και της υπόληψης ή εξαιτίας του φόβου στα βασανιστήρια. Μια τέτοια περίπτωση (Μακ. Δ', 12:20) αναφέρεται στον έβδομο αδελφό των Μακκαβαίων, ο οποίος «έξησφάλισε τήν ευθανασίαν του ριφθείς ενώπιον του βασανιστοῦ του κατά των ηγάνων και οὕτως ἀπέδωκε τήν ψυχὴν», και της μητέρας τους, η οποία προτίμησε «ἵνα μὴ ψεύσειέ τις τοῦ σώματος ἑαυτῆς, ἐαυτὴν ἔρριψε κατὰ τῆς πυρᾶς». Βλ. Παπαγιαννόπουλος, Ι. (1999). Η ευθανασία εν τη Παλαιά Διαθήκη. *Θεολογία*, 70 (2-3), Αθήνα, 274-282. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/papagiannopoulos_euthanasia.html#14_bottom (Ανάκτηση 15.6.2021).

προστασία ενός υπέρτερου αγαθού και όχι για την προσωπική επιλογή του θανάτου απέναντι σε καταστάσεις πόνου, κινδύνου, φόβου κ.λπ. Από τα ιερά κείμενα γίνονται κατανοητά τα εξής:

- α) κάθε είδος «αυτοκτονίας», σε αυτό το πλαίσιο, είναι μη αποδεκτό
- β) η ευθανασία όταν γίνεται για να απαλλαγεί κάποιος από τη ζωή λόγω τύψεων ή ντροπής¹⁰ είναι αντίθετη με το θέλημα του Θεού και θεωρείται όνειδος για τους συγγενείς του αυτόχειρα.

Ωστόσο, η συζήτηση ειδικά για την αποδοχή ή μη της ιατρικά υποβοηθούμενης αυτοκτονίας από τις σύγχρονες ραββινικές σχολές της Αμερικής, σε συνδυασμό με την ανάλογη νομοθετική ρύθμιση ανά Πολιτεία, την οποία την επιτρέπει, εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.¹¹

Συγκεκριμένα, ο ραββίνος Elliot N Dorff υπέβαλε Έκθεση με τίτλο: «Υποβοηθούμενη Αυτοκτονία»¹² στη Ραββινική Σύνοδο και ειδικά στην *Committee on Jewish Law and Standards*, η οποία εγκρίθηκε στις 11 Μαρτίου 1997 με ψήφους 21 υπέρ, 2 κατά και 1 αποχή συνοψίζοντας τις θέσεις του Ιουδαϊκού Νόμου για το θέμα: «Ένας Εβραίος δεν πρέπει να αυτοκτονεί, να ζητά από άλλους να αυτοκτονήσουν ή να βοηθά στην αυτοκτονία κάποιου άλλου. Ωστόσο, η απόσυρση ιατρικών μηχανημάτων ή φαρμάκων από έναν ασθενή, ο οποίος πάσχει από ασθένεια τελικού σταδίου, δεν συνιστά αυτοκτονία και επιτρέπεται. Κατά την άποψή μου, αλλά όχι σύμφωνα με το Ραβίνο Ρέισνερ, ο ιατρός μπορεί επίσης να αποσύρει την τεχνητή διατροφή και την ενυδάτωση από έναν τέτοιο ασθενή, γιατί αυτός δεν εμπίπτει στις απαγορεύσεις της αυτοκτονίας και της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας».

10. Γένεσις 30:1-13. Η στείρα Ραχήλ απειλεί τον Ιακώβ μπροστά στο όνειδος της στειρότητας και απεικνιάς να αυτοκτονήσει: «δός μοι τέκνα, εἰ δὲ μὴ τελευτήσω ἐγώ», βλ. Φανάρας, Β. (2000). *Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Παλίμνηστον, 52. Παρομοίως η Σάρρα, κόρη του Ραγουήλ αποφάσισε να αυτοκτονήσει για τον ίδιο λόγο (Τωβίτ 3:7-17). Συγκεκριμένα, χλευάσθηκε από τους δούλους του πατέρα της, διότι είχε δοθεί ως σύζυγος διαδοχικά σε επτά άνδρες, οι οποίοι πέθαιναν προτού την ακουμπήσουν. Τελικά, η κόρη απέφυγε την αυτοκτονία, επειδή θα ήταν ντροπή για τον πατέρα της «μία μεν εἰμί τῷ πατρί μου ἐάν ποιήσω τοῦτο, ὄνειδος αὐτῷ ἔσται καὶ τὸ γῆρας αὐτοῦ κατὰξω μετ' ὀδύνης εἰς ἄδου».

11. Baeke, G., Wils, JP., Broeckaert, B. (2011). There is a Time to be Born and a Time to Die» (Ecclesiastes 3:2a): Jewish Perspectives on Euthanasia. *Journal of Religion and Health*. Vol. 50, 778-795. doi: 10.1007/s10943-011-9465-9. Στο άρθρο αναφέρονται τρεις σχολές ερμηνείας του Νόμου και προβάλλονται απόψεις ραββίνων, οι οποίοι θεωρούν την Τορά ανθρωπινό κείμενο και όχι θεϊκό. Παρουσιάζονται απόψεις απαγόρευσης οποιαδήποτε περίπτωσης τετρατισμού της ζωής, υπό οποιαδήποτε συνθήκη, αλλά και ερμηνείες που θέτουν εξαιρέσεις στον «γενικό κανόνα» ή ακόμα και «ευλογούν» τον ενεργητικό τετρατισμό της ζωής κάποιου που βασανίζεται. Εμφανίζονται και ερμηνείες που υποστηρίζουν ότι υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες μπορούν να δικαιολογηθούν τόσο η απόφαση του ασθενή να αυτοκτονήσει όσο και η πράξη του ιατρού (ή ιατρικού προσωπικού) που ασχολείται με την περιποίησή του να τον βοηθήσει να τετρατίσει τη ζωή του.

12. Dorff, E.N. (1997). Assisted Suicide. YD 345.1997a, διαθέσιμο στον ιστότοπο: https://www.rabbinicalassembly.org/sites/default/files/assets/public/halakhah/teshuvot/19912000/dorff_suicide.pdf (Ανάκτηση 15.6.2021).

Τον Νοέμβριο του 2020 η παραπάνω Έκθεση¹³ αναθεωρήθηκε και έλαβε και πάλι έγκριση με μικρή διαφορά ψήφων (9-5-2) από το Ραββινικό Συμβούλιο. Προσαρμοσμένη στα νέα δεδομένα και στη συζήτηση που προαναφέρθηκε στις Η.Π.Α για την αποδοχή της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας, σημειώνεται ότι: «επιτρέπεται στους ασθενείς να ζητούν φάρμακα για να προκαλέσουν το θάνατό τους όταν υποφέρουν από ανεξέλεγκτο πόνο και μπορούν να λάβουν οι ίδιοι τα φάρμακα. Επιτρέπεται επίσης στους ιατρούς να παρέχουν τα σχετικά φάρμακα, αλλά δεν εξουσιοδοτούνται οι ίδιοι οι ιατροί να τα χορηγούν. Ωστόσο, εάν οι ιατροί έχουν συμμετοχή στην πράξη, οι ραββίνοι θα πρέπει να παραμείνουν στην άκρη χωρίς κρίση».

Συνεπώς, σύμφωνα με τους Ραββίνους της Αμερικής, παρατηρείται διαφοροποίηση σε όσα η Τορά διδάσκει, αλλά και το Ταλμούδ, αφήνοντας ανοικτό παράθυρο στην αποδοχή της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας,¹⁴ όταν ο ασθενής υποφέρει και δεν υπάρχει άλλη δυνατότητα θεραπείας.¹⁵

2.2 Η ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία στην Ορθόδοξη Θεολογία

Η αφαίρεση της ζωής του ανθρώπου δεν είναι ηθικά αποδεκτή, διότι η πράξη αυτή είναι αντίθετη στην εντολή του Θεού «οὐ φονεύσεις»,¹⁶ καθώς η ζωή θεωρείται ως θείο δώρο. Αντίθετα, προβάλλεται η σημασία της έννοιας της ιερότητας της ζωής, η οποία δεν αποδέχεται ότι η ευθανασία οδηγεί τον ασθενή σε έναν αξιοπρεπή θάνατο, δικαιολογώντας την ως ανθρώπινο δικαίωμα.¹⁷

Η παρέμβαση και διακοπή της ανθρώπινης ζωής είτε στην αρχή, είτε στην πορεία, είτε στο τέλος της, θεωρείται ενέργεια καταδικαστέα και παραβιάζει τους νόμους της φύσης, αλλά και το θέλημα του Δημιουργού. Ο θάνατος αναγνωρίζεται ως ιερό γεγονός, στον οποίο αρμόζει ο σεβασμός και δεν θεωρείται ως κάποιο ατυχές συμβάν. Ο ασθενής δεν θα πρέπει να υποβοηθείται να επισπεύσει τον θάνατό του,

13. Dorff, E.N. (2020). Assisted Suicide/Aid in Dying Reconsidered: "God's Compassion Embraces All God's Creations" (Psalms 145:9), YD 345.1997c διαθέσιμο στον ιστότοπο <https://www.rabbinicalassembly.org/sites/default/files/2021-04/Assisted%20Suicide%20Revisited%20final.pdf> (Ανάκτηση 15.6.2021). Για τη συζήτηση στις Η.Π.Α για το θέμα βλ., και Νταρακλίτσας, Σ. (2021). *Η υποβοηθούμενη αυτοκτονία στον Ιουδαϊκό Νόμο*. Φροντιστηριακή μεταπτυχιακή εργασία, Αθήνα.

14. Almagor, R.C., Shmueli, M. (2000). Can Life Be Evaluated? The Jewish Halachic Approach vs. The Quality of Life Approach in Medical Ethics: A Critical View, *Theoretical Medicine and Bioethics*, volume 21, 117-137 DOI: 10.1023/a:1009971004523 «Zohar claims that in the traditional Talmudic framework, it is possible to accept the sovereignty of God without concluding that actions which prevent or shorten the suffering of a dying person are necessarily contradictory to His will».

15. Βλ., σχετικά με τη μάταια θεραπεία/futile treatment στο άρθρο Βολτέας, Σ., Φανάρας, Β. (2021). Η μάταια θεραπεία (futile treatment): Ιατρική και θεολογική προσέγγιση. *Βιοηθικά* 7(1), 27.

16. Βάντσος, Μ. (2011). Η αφαίρεση της ζωής. Ο βιοηθικός προβληματισμός στα ζητήματα της έκτρωσης και της ευθανασίας. *Πνευματική Διακονία*, (10), 48.

17. Χανιώτη, Ε. (2016). Πτυχές της συμβολής της Εκκλησίας της Ελλάδος και της Ορθόδοξης Θεολογίας στην εξέλιξη του βιοηθικού διαλόγου. *Βιοηθικά*, 2 (2), 78.

ακόμη κι αν αυτός διενεργείται με ανώδυνο τρόπο, όπως γίνεται στην περίπτωση της ιατρικά υποβοηθούμενης αυτοκτονίας.

Η άποψη ότι ο άνθρωπος δεν έχει δικαίωμα να διακόπτει τη ζωή του, αφού ο ίδιος δεν είναι δημιουργός της τονίζεται στο κείμενο της Συνοδικής Επιτροπής Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος, όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι «*η ζωή του ανθρώπου αποτελεί το υπέρτατο Θείο δώρο, με την αρχή και το τέλος κάθε ανθρώπινης ζωής να βρίσκεται στα χέρια του Θεού*».¹⁸ Κάθε προσπάθεια προσδιορισμού της ζωής μέσα από την ανθρώπινη θέληση και σκέψη απογυμνώνει τη σημασία της ιερότητας της ζωής.¹⁹ Συνεπώς, τα κίνητρα του ασθενούς δεν αποτελούν κριτήριο, αφού δεν έχουν τη δυνατότητα να ξεπεράσουν την αξία του αγαθού της ζωής²⁰ και η θεώρηση της ζωής του ανθρώπου ως θείο δώρο, περιορίζει τη διακοπή αυτής, μόνο όταν το κρίνει ο ίδιος ο Θεός. Επιπλέον, το ιατρικό προσωπικό θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του ότι ο πιστός δεν μπορεί να υποβοηθή στον τερατισμό της ζωής του συνανθρώπου του, αντίθετα θα πρέπει να εναποθέτει τις ελπίδες του στη θεία πρόνοια και φιλευσπλαχία.²¹

Η Ορθόδοξη Εκκλησία κατανοεί την αγωνία του ανθρώπου για το τέλος της ζωής και συμμερίζεται την επιθυμία του για έναν ειρηνικό θάνατο.²² Η Εκκλησία συγχρόνως προσεύχεται για την απάλυνση του πόνου, τονίζοντας τον παιδαγωγικό χαρακτήρα που αυτός έχει και το όφελος, το οποίο προσφέρει στην πνευματική ζωή του ανθρώπου, αναδεικνύοντας τον πόνο ως την αδυναμία της ανθρώπινης φύσης και τον οδηγεί προς τον δρόμο της σωτηρίας και της μετάνοιας.²³

Σύμφωνα με τον Καθηγητή κ. Κ. Κορναράκη, «*το ήθος που θεμελιώνεται στο γεγονός της ανάστασής του αποτελεί για την κοινότητα υπόσχεση μιας αγαθοτοπίας όντως ζωής*».²⁴ Μέσα από την εσχατολογική προοπτική της ύπαρξης διαφαίνεται το θεμέλιο της αμετάπτωτης και αδιάπτωτης αξίας του ανθρώπινου προσώπου.²⁵ Η ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία υποβαθμίζει την αξία του ανθρώπινου προσώπου. Άλλωστε μία γνήσια έννοια της ευθανασίας αποτελεί η ευχή για ένα ειρηνικό τέλος.²⁶

18. Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής, «Ευθανασία», (14.12.2000). Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://www.bioethics.org.gr/03_b.html#3 (Ανάκτηση 15.6.2021).

19. Βάντσος Μ, (2011). Η αφαίρεση της ζωής. Ο βιοηθικός προβληματισμός στα ζητήματα της έκτρωσης και της ευθανασίας. *Πνευματική Διακονία*, (10) 49.

20. Γιαγκάζογλου, Στ. (2001). *Η ευθανασία και το ανθρώπινο πρόσωπο*. Ίνδικτος (14), 226 - 227.

21. Βάντσος Μ, (2011). οπ.π. 51.

22. Βάντσος Μ, (2020). Η ευχή της Εκκλησίας εις ψυχορραγούντα και ο ηθικός προβληματισμός για την ευθανασία, στο *Αγία Γραφή και Πολιτισμός. Τιμητικός Τόμος στον Καθηγητή Χρήστο Κ. Οικονόμου*. Θεσσαλονίκη –Λευκωσία: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, 23.

23. Όπ.π., 24.

24. Κορναράκης, Κ. (2017). Ευθανασία: Ηθικά διλήμματα πολιτισμικής αυτοσυνειδησίας. *Βιοηθικά*, 3(2), 94. doi: <https://doi.org/10.12681/bioeth.19726>

25. Όπ.π.

26. «*Χριστιανά τα τέλη της ζωής ημών, ανώδυνα, ανεπαίσχυντα, ειρηνικά*», Εκτενής της Προσκομίδης,

Ο θάνατος δεν αφορά μόνο το άτομο που τον βιώνει, αλλά και το σύνολο των ατόμων που σχετίζονται με αυτό. Κανένας δεν μπορεί να λαμβάνει απόφαση για τον εαυτό του, χωρίς να υπολογίζει την άποψη των συνανθρώπων του. Οι προθανάτιες στιγμές αποτελούν μεγάλη ευκαιρία και για τον περίγυρο του πάσχοντος ατόμου να του φανερώσει την πραγματική, τη γνήσια αγάπη δείχνοντάς του την ανάγκη τους να βρίσκονται κοντά του.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι ο ασθενής, ο οποίος επιζητά την ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία, βρίσκεται σε δύσκολη ψυχολογική κατάσταση και επιζητεί να λυτρωθεί από τον πόνο και την ασθένειά του. Συνεπώς, η απόφαση αυτή δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ως προϊόν καθαρής σκέψεως, διότι αυτός διακατέχεται από έντονη σωματική εξάντληση, κόπωση και πόνο, καθώς και από ψυχικό άγχος.²⁷

Μετά τη νομιμοποίηση της ευθανασίας στην Ολλανδία, η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος στις 14 Δεκεμβρίου του 2000, ενημέρωσε σχετικά με την ευθανασία τις θέσεις της.²⁸ Για την Ορθόδοξη Ελλαδική Εκκλησία η ευθανασία ως εκούσια διακοπή της ανθρώπινης ύπαρξης, είτε αυτή είναι ενεργητική, είτε παθητική δεν είναι αποδεκτή και θεωρείται ότι εμπίπτει στις θεολογικές διατάξεις, οι οποίες την καθιστούν ως εγκληματική ενέργεια και φόνο.

Συμπερασματικά, η ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία υπό το πρίσμα της Χριστιανικής Ηθικής, αλλά και τις θέσεις της ποιμαίνουσας Εκκλησίας αποτελεί πράξη μη ηθικά αποδεκτή και ελλοχεύει κινδύνους για την κοινωνία εάν νομιμοποιηθεί καθολικά, καθώς ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος όχι μόνο για τη ζωή του, αλλά και για τη ζωή του συνανθρώπου του και για τη ζωή των επόμενων γενεών που θα ακολουθήσουν.²⁹

2.3 Η θέση του Ισλάμ για την ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία³⁰

Το Κοράνιο ακολουθώντας τη γνωστή περί δημιουργίας του ανθρώπου βιβλική διήγηση, δέχεται ότι ο Θεός εγκατέστησε τον άνθρωπο στον παράδεισο και τον έκανε τοποτηρητή (χαλίφη/ khalifa) επί της γης. Τον προίκισε με λογική και ευφυΐα και τον κατέστησε ικανό να φέρει το «βάρος της εμπιστοσύνης του»,³¹ και τον έθεσε

από τα Πληρωτικά της Θ. Λειτουργίας του ιερού Χρυσοστόμου.

27. Νικολαΐδης, Α. (2009). *Από την Γένεση στην Γενετική*. Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη, 249.

28. Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής, «Ευθανασία», (14.12.2000). Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://www.bioethics.org.gr/03_b.html#3 (Ανάκτηση 15.6.2021) και Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής, «Βασικές θέσεις επί της ηθικής της Ευθανασίας» (06.11.2002). Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://www.bioethics.org.gr/03_b.html#4 (Ανάκτηση 15.6.2021).

29. Νικολαΐδης, Α. (2009). *Από την Γένεση στην Γενετική*. Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη, 43-47.

30. Βλ., «Euthanasia, assisted dying, suicide and medical ethics». Ηλεκτρονικό άρθρο διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://www.bbc.co.uk/religion/religions/islam/islamethics/euthanasia.shtml> (Ανάκτηση 15.6.2021).

31. Κοράνιο 33:72. Σχετικά με τη σημασία του ανθρώπου και της ζωής του στο Ισλάμ βλ. Ζιάκα, Α. (2007).

κύριο και υπεύθυνο όλων των δημιουργημάτων, της φύσης και της ισορροπίας του κόσμου.³² Για το λόγο αυτό κατά την ημέρα της κρίσης ο άνθρωπος θα απολογηθεί για τις πράξεις του απέναντι στη δημιουργία του Θεού.³³

Το Ισλάμ διδάσκει ότι ο έλεγχος της ζωής και του θανάτου είναι στα χέρια του Αλλάχ και δεν μπορεί να χειραγωγηθεί από τα ανθρώπινα όντα. Η ίδια η ζωή είναι ιερή και επομένως ο άνθρωπος απαγορεύεται να τερματίσει τη ζωή του, είτε με ανθρωποκτονία είτε με αυτοκτονία, καθώς θα σήμαινε την απόρριψη της πίστης στο θεϊκό διάταγμα του Αλλάχ, ο οποίος καθορίζει το χρόνο που θα ζήσει κάθε άνθρωπος.³⁴⁻³⁵

Οι μουσουλμάνοι ενθαρρύνονται να αναζητήσουν στο φυσικό κόσμο διορθωτικά μέτρα και να χρησιμοποιήσουν την επιστημονική γνώση για την ανάπτυξη νέων φαρμάκων.³⁶ Ωστόσο, όταν ένας ασθενής έχει φθάσει στο τερματικό στάδιο, δεν απαιτείται να διατηρηθούν υπερβολικές λύσεις διάσωσης. Όταν δεν υπάρχει δυνατότητα θεραπείας για τον ασθενή τελικού σταδίου, το Ισλάμ συμβουλεύει για τη συνέχιση της βασικής φροντίδας του με τρόφιμα και ποτά. Άλλωστε δεν θεωρείται ανθρωποκτονία η απόσυρση άλλων θεραπειών για να επιτρέψει στον ασθενή να πεθάνει φυσικά.

Ωστόσο, δεν υπάρχει διάταξη στο Ισλάμ για τη βοήθεια στο θάνατο για να μειωθεί ο πόνος από ασθένεια. Είναι καθήκον των γιατρών, των συγγενών του ασθενούς και του κράτους να φροντίζουν τους άρρωστους και να κάνουν ό, τι μπορούν για να μειώσουν τον πόνο και την ταλαιπωρία των ασθενών, αλλά σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται να σκοτώνουν τον άρρωστο. Εάν, ωστόσο, αρκετοί ιατρικοί εμπειρογνώμονες διαπιστώσουν ότι ένας ασθενής βρίσκεται σε τερματική κατάσταση και δεν υπάρχει καμία ελπίδα για ανάκτησή του, τότε θα μπορούσε να επιτραπεί σε αυτούς να σταματήσουν τη φαρμακευτική αγωγή. Εάν ο ασθενής είναι στη ζωή, μπορεί να επιτρέπεται, με τη δέουσα συνεννόηση και φροντίδα, να απενεργοποιηθεί η μηχανή υποστήριξης ζωής και η φύση να πάρει το δικό της χρόνο. Σε καμία περίπτωση, όμως, δεν επιτρέπεται η πρόκληση θανάτου σε έναν ασθενή.³⁷

Η ενεργητική ευθανασία διακρίνεται σε τρεις τύπους οι οποίοι είναι η αυτοκτονία με τη βοήθεια γιατρού, δεύτερον η θανάτωση μωρών εξαιτίας σοβαρών προβλημάτων

Η έννοια του σώματος στο Ισλάμ, *Τιμητικός τόμος Γρηγορίου Ζιάκα*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Κορν. Σφαικιανάκη.

32. Κοράνιο 31:20.

33. Κοράνιο 38:26, 6:165 και αλλού.

34. Το Κοράνι λέει: «Κανένα άτομο δεν μπορεί ποτέ να πεθάνει εκτός από την άδεια του Αλλάχ» Κοράνι 3:145) και «Μη πάρετε τη ζωή την οποία ο Αλλάχ έκανε ιερή» (Κοράνι 17:33).

35. «...Και δεν θα σκοτώσετε (ή θα καταστρέψετε) τους εαυτούς σας, διότι αληθώς ο Αλλάχ σας έστειλε Έλεος!» (Κοράνι 4:29) «...δεν παίρνουν τη ζωή, την οποία ο Αλλάχ έχει κάνει ιερή, εκτός από τη δικαιοσύνη και το νόμο. Έτσι σας δίνει εντολή, για να μάθετε σοφία». (Κοράνι 6: 151).

36. Huda, (2019). Life support and Euthanasia in Islam. Ηλεκτρονικό άρθρο στον ιστότοπο: <https://www.learnreligions.com/life-support-and-euthanasia-in-islam-2004331>.

37. Όπ.π.: «All Islamic scholars, in all schools of Islamic jurisprudence, regard active euthanasia as forbidden (haram). Allah determines the timing of death, and we should not seek or attempt to hasten it».

και τέλος η δολοφονία που ζητά ο απελπισμένος ασθενής,³⁸ και είναι απαγορευμένη (haram), καθώς ο Αλλάχ καθορίζει το χρονοδιάγραμμα του θανάτου και δεν πρέπει να τον αναζητήσουμε ή να προσπαθήσουμε να το επιταχύνουμε. Οι μουσουλμάνοι θεωρούν ότι ποτέ δεν θα πρέπει να πέσουν στην απελπισία σχετικά με το έλεος και τη σοφία του Αλλάχ.³⁹

Καθώς ο Αλλάχ δοκιμάζει τον άνθρωπο με πόνο σε αυτή τη ζωή, η επιθυμία για τον θάνατο, ως ανακούφιση από αυτόν, είναι ενάντια στη σοφία του Αλλάχ. Το Κοράνι λέει: «εκείνοι που υπομένουν υπομονετικά θα λάβουν αληθινά μια ανταμοιβή χωρίς μέτρο».⁴⁰ Με αυτά τα λόγια, υπάρχει η προτροπή στους πιστούς να παρηγορούν όσους υποφέρουν και να κάνουν χρήση της παρηγορητικής φροντίδας.

Συμπερασματικά, η έννοια της ευθανασίας δεν ηθικά αποδεκτή σύμφωνα με το νόμο των μουσουλμάνων, αλλά από την άλλη επιτρέπεται να αφηθεί ο ασθενής του τελικού σταδίου δίχως φαρμακευτική αγωγή ή μηχανική υποστήριξη, πράγμα που οδηγεί αυτονόητα σε βέβαιο θάνατο, αν και αυτή η πρακτική διαφοροποιείται σαφώς από την ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία⁴¹, η οποία δεν είναι ηθικά αποδεκτή. Τέλος, ενώ η αυτοκτονία θεωρείται υπέρτατη αμαρτία για τον πιστό μουσουλμάνο, ωστόσο όταν ο πιστός γίνεται μάρτυρας, αποκτά διακριτή θέση στην «ουράνια κοινωνία» μέσω του ιερού πολέμου/Jihad.

3. Αντί επιλόγου

Γίνεται αντιληπτό ότι και στις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες η ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία δεν είναι ηθικά αποδεκτή ως πράξη κατά την οποία το ιατρικό προσωπικό συμμετέχει, συμβουλεύει και συνδράμει, αλλά ούτε και ως επιλογή του ασθενούς τελικού σταδίου να απαλλαγεί από τον πόνο, καθώς συνδέεται με την αυτοκτονία και την αφαίρεση ζωής. Η ιερότητα της ζωής προβάλλεται από κοινού και στις τρεις θρησκείες καθώς έχει την αναφορά της στον Δημιουργό (Γιαχβέ, Τριαδικός Θεός, Αλλάχ), αφού αυτός την προσφέρει και τη διακόπτει σύμφωνα με το θέλημά του. Ο πόνος και η ασθένεια νοούνται μέσα σε ένα παιδαγωγικό και

38. Ayuaba, M. A. (2016). Euthanasia: A Muslim's perspective. *Scriptura*. vol. 115, 1-13. <http://dx.doi.org/10.7833/115-0-1175>

39. Huda, (2019). Life support and Euthanasia in Islam, ηλεκτρονικό άρθρο στον ιστότοπο: <https://www.learnreligions.com/life-support-and-euthanasia-in-islam-2004331>, "Seek treatment, believers of Allah, for Allah has made a cure to every illness» (Ανάκτηση 15.6.2021).

40. Κοράνιο 39:10.

41. Motlani, R.R. (2011). *Islam, Euthanasia and Western Christianity: Drawing on Western Christian thinking to develop an expanded Western Sunni Muslim perspective on euthanasia*, Ph.D thesis, Unieversity of Exeter, 6: «Physician-assisted suicide (PAS) may be considered a form of active euthanasia which similarly involves an agent providing lethal means, but here the patient administers it themselves by ingestion, inhalation or injection».

σωτηριολογικό πλαίσιο και ο θάνατος αποτελεί ιερό γεγονός εντασσόμενος στην εσχατολογική προοπτική της ανθρώπινης ύπαρξης. Υπό το πρίσμα αυτό, η επιλογή του ασθενούς για την ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία και η πιθανή αποδοχή και η νομιμοποίησή της επηρεάζει τις κοινωνίες προβάλλοντας το πρότυπο της παραίτησης από τη ζωή, αλλά και της υποτίμησης του θελήματος του Θεού.

Βιβλιογραφία

α. Ελληνόγλωσση

- Βάντσος, Μ. (2011). Η αφαίρεση της ζωής: ο βιοηθικός προβληματισμός στα ζητήματα της έκτρωσης και της ευθανασίας, *Πνευματική Διακονία*, 10.
- Βάντσος, Μ. (2020). Η ευχή της Εκκλησίας εις ψυχορραγούντα και ο ηθικός προβληματισμός για την ευθανασία, στο *Αγία Γραφή και Πολιτισμός. Τιμητικός Τόμος στον Καθηγητή Χρήστο Κ. Οικονόμου*. Θεσσαλονίκη – Λευκωσία: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου.
- Βολτέας, Σ. & Φανάρης, Β. (2021). Η μάταιη θεραπεία (futile treatment): Ιατρική και θεολογική προσέγγιση. *Βιοηθικά*, 7(1), 20-33.
- Γιαγκάζογλου, Σ. (2001). Η ευθανασία και το ανθρώπινο πρόσωπο, *Ίνδικτος*, τ.14, Αθήνα.
- Ζιάκα, Α. (2007). Ευθανασία, θρησκείες και πολιτισμοί στο Καϊφα -Γκιμάντι, Κουνουγέρη, Μ., Μανωλεδάκη, Μ., Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (Επιμ.), *Ευθανασία, Δημοσιεύματα Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, Συλλογικό*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλας.
- (2007). Η έννοια του σώματος στο Ισλάμ, *Τιμητικός τόμος Γρηγορίου Ζιάκα*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Κορν. Σφακιανάκη.
- Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής, «Ευθανασία», Δελτίον Τύπου (14.12.2000). Διαθέσιμο στο http://www.bioethics.org.gr/03_c.html#3, ανάκτηση 10.02.2021.
- Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής, «Βασικές θέσεις επί της ηθικής της Ευθανασίας» (06.11.2002). Διαθέσιμο στο http://www.bioethics.org.gr/03_b.html#4, ανάκτηση 10.02.2021.
- Κορναράκης, Κ. (2017). Ευθανασία: Ηθικά διλήμματα πολιτισμικής αυτοσυνειδησίας. *Βιοηθικά*, 3 (2). doi: <https://doi.org/10.12681/bioeth.19726>
- Παπαγιαννόπουλος, Ι. (1999). Η ευθανασία εν τη Παλαιά Διαθήκη. *Θεολογία*, 70 (2-3), Αθήνα, 274-282.
- Νικολαΐδης, Α. (2009). *Από την Γένεση στην Γενετική*, Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη.
- Χανιώτη, Ε. (2016). Πτυχές της συμβολής της Εκκλησίας της Ελλάδος και της Ορθόδοξης Θεολογίας στην εξέλιξη του βιοηθικού διαλόγου. *Βιοηθικά*, 2 (2).

β. Ξενόγλωσση

- Almagor, R.C., Shmueli, M. (2000). Can Life Be Evaluated? The Jewish Halachic Approach vs. The Quality of Life Approach in Medical Ethics: A Critical View. *Theoretical Medicine and Bioethics*. Vol. 21, 117-137. doi: 10.1023/a:1009971004523
- Ayuaba, M. A. (2016). Euthanasia: A Muslim's perspective. *Scriptura*, vol. 115, 1-13. <http://dx.doi.org/10.7833/115-0-1175>.
- Baeke, G., Wils, JP., Broeckaert, B. (2011). There is a Time to be Born and a Time to Die» (Ecclesiastes 3:2a): Jewish Perspectives on Euthanasia. *Journal of Religion and Health*, volume 50, 778-795. doi: 10.1007/s10943-011-9465-9.

- Dorff, E.N., Newman, L.E. (1995). *Contemporary Jewish Ethics and Morality*. Oxford University Press.
- Dorff, E.N. (1997). Assisted Suicide, YD 345.1997a, διαθέσιμο στον ιστότοπο: https://www.rabbinicalassembly.org/sites/default/files/assets/public/halakhah/teshuvot/19912000/dorff_suicide.pdf (Ανάκτηση 15.6.2021).
- Dorff, E.N. (2020). Assisted Suicide/Aid in Dying Reconsidered: “God’s Compassion Embraces All God’s Creations” (Psalms 145:9), YD 345.1997c διαθέσιμο στον ιστότοπο <https://www.rabbinicalassembly.org/sites/default/files/2021-04/Assisted%20Suicide%20Revisited%20final.pdf> (Ανάκτηση 15.6.2021).
- Huda, (2019). Life support and Euthanasia in Islam, ηλεκτρονικό άρθρο στον ιστότοπο: <https://www.learnreligions.com/life-support-and-euthanasia-in-islam-2004331> (Ανάκτηση 15.6.2021).
- Kaplan, K.J., Schwartz, M.B. (1998). *Jewish approaches to suicide, martyrdom, and euthanasia*, Jason Aronson Publishers.
- Motlani, R.R. (2011). *Islam, Euthanasia and Western Christianity: Drawing on Western Christian thinking to develop an expanded Western Sunni Muslim perspective on euthanasia*. Ph.D thesis, University of Exeter, <https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10036/3480/MotlaniR.pdf> (Ανάκτηση 15.6.2021).

